

GYERMEKNEVELÉS ÉS TRANSZNACIONALIZMUS

Buk Krisztina

Interkulturális kisgyermekes zsidó családok élete Budapesten

DOI: 10.25116/kozelitesek 2018.3-4.2

Absztrakt

A napjainkban zajló migrációs jelenségek, be- és kivándorlás háttérének, folyamatának kutatása során a társadalomtudósok körében mindinkább előtérbe kerül a transznacionalizmus makro- és mikro-szintű vizsgálatának igénye. Antropológiai kutatásom során Budapesten élő, etnikulturálisan vegyes, többnyelvű zsidó családok belső életének és működésének megismerésére és bemutatására fókuszálok. A módszertani bevezetőt követő fejezetek a családok magyarországi életét mint szociokulturális, társadalmi mezőt kívánják röviden feltárni a kapcsolatrendszereken keresztül. A közösség a zsidóságában közös – határokon innen és túl –, de eltérő szerepeket jelenít meg, mit is jelent ez a transznacionális kötődés, viszont jól kifejezi a vallás és hagyományok szerepét, megélését a családi mindennapok gyakorlatában. A kulturálisan sokszínű családok az interakciók és gyermeknevelés során válnak interkulturálissá. Az együttélés kölcsönös megértést és együttműködést jelent egyazon családban együtt élő különböző kultúrák között. Nem arra törekednek a család tagjai, hogy összeolvassák szokásaikat, hanem hogy fenntartsák az általuk képviselt sokszínűséget. Végül a modern migráció jellegzetességeit mutató jövőkép sokdimenziós, összetett kérdését elemezve röviden megtudhatjuk, miért és hol képzelik el ezek a szülők maguk és gyermekeik jövőjét.

Abstract

The need for a macro-and micro-level study of transnationalism is becoming more and more popular among social scientists in researching the current migration phenomena, the background and process of immigration and emigration. During my anthropological research, I focus on getting to know and presenting the inner life and functioning of multi-lingual Jewish families living in Budapest. The chapters following the methodological introduction intend to briefly explore the life of families in Hungary as a socio-cultural and social field through the system of relationships. The community displays common roles in its Judaism - from here and beyond - but different in what this transnational affiliation means, but it clearly expresses the role and experience of religion and tradition in the daily practice of the family. Culturally diverse families become intercultural through interactions and parenting. Cohabitation means mutual understanding and cooperation between different cultures living together in the same family. Family members do not seek to reconcile their habits, but to maintain the diversity they represent. Finally, by analyzing

the multidimensional complexity of the vision of the characteristics of modern migration, we can briefly learn why and where these parents imagine the future of themselves and their children.

„1989 után a politikai és gazdasági rendszerváltással nyílt meg az ország [...] és azóta beszélhetünk az országban új migráns kisebbségekről. Ez a születőfélben lévő multikulturális közeg a társadalomkutatók figyelmét olyan kérdések felé irányította, mint a migránsok társadalmi integrációja, illetve hogy a bevándorlók egyre bővülő száma hogyan alakítja át a társadalom hagyományos és megszokott életét. Fontos kutatási téma lett, hogy egy nyelvileg, kultúrájában, esetleg vallásában a magyaroktól különböző bevándorló hogyan képes beilleszkedni, karriert építeni, gyökeret eresztetni”.¹

A napjainkban zajló migrációs folyamatok be- és kivándorló csoportok integrációs kérdéseit vetik fel a mindennapi együttélés során. A folyamat megértése és válaszok megfogalmazása szempontjából a társadalomtudósok körében mindinkább előtérbe kerül a transznacionalizmus interdiszciplináris vizsgálatának igénye. Az ingázás, többszörös vándorlás, cirkuláris migráció, családok vándorlása, kettős állampolgárság – intenzív társadalmi kapcsolatokat eredményeznek. Míg a globalizáció inkább a multikulturalitást hordozza magában, ahol a lokális határai elmosódnak, addig a transznacionalizmus országhatárokon túl összekapcsolódva, mégis lokálisokba ágyazódva hoz létre valami újat a közösségek és családok szintjén. Jonathan Webber szerint a diaszpórában élő zsidóság „transznacionális identitását” az egész világon szétszórt zsidóság, az „Izraelhez való kötődés és a helyi kultúrákhoz, társadalmakhoz való adaptáció együttes megléte és ezek rugalmas egymásra hatása alakítja folyamatosan”. Ez egyfajta kulturális „hibridet hoz létre”. A „hibriditás”, a kulturális keveredés miatt pedig az egyes diaszpóra-közösségekhez tartozó személyek gondolkodásában sokféle „bizonytalanságot és feszültséget eredményezhet”.²

Évek óta megfigyelem olyan izraeli-magyar vegyes családok életét és gyermeknevelési szokásait, akik hosszabb-rövidebb ideig élnek Magyarországon. Antropológiai kutatásomban e családok belső életének, működésének és értékrendjének, világfelfogásának megismerésére fókuszálok. Tanulmányomban a résztvevő megfigyelés és interjú módszerének alkalmazásával szerzett empirikus tapasztalatokon keresztül ismertetem a családdá és közösséggé alakulás során megteremtődő szociokulturális metszéspontokat. Megjelenik a párválasztás motivációinak kérdése, illetve azok a tényezők – mint a valláshoz, Izraelhez való viszony –, amik meghatározzák a vegyes családok tagjainak identitását. Hogyan hat ez gyermeknevelési elképzeléseikre, milyen viselkedési mintákat, kulturális, vallási szokásokat igyekeznek megőrizni, továbbadni gyermekeiknek – miért és hogyan – a szocializáció, enkulturáció során. Ezeket a témákat ismertetem tehát a következőkben, az antropológiai megfigyelés szemszögéből.

---

¹ Csepeli-Örkény 2017:119.

² Webber 2003:2.

Mialatt kultúrák közti együttélés, együttműködés valósul meg családokon belül, illetve a zsidó diaszpórán belül és határokon túl, ilyen értelemben ezek a multikulturális családi kötelékek interkulturálissá válnak. Egyidejűleg a többségi társadalmon belüli fizikális és mentális terekben is megvalósul a különböző kultúrák közötti érintkezés. Az együttélés széles horizontján konfliktusokat, konszenzusképességet, együttműködést ugyancsak találunk.

A kutatási terep és közösség bemutatása

A megfigyeléseim középpontjába kerülő multikulturális zsidó közösséggel gyermekeik révén kerültem kapcsolatba évekkel ezelőtt, egy vallásos zsidó alapítvány által működtetett kétnyelvű, családias bölcsődén keresztül. Ezáltal lehetőségem nyílt bensőséges napi kapcsolatot kialakítani fiatal izraeli-, grúz-, esetenként angol-, orosz-és magyar vegyes családokkal. Tíz család életét intenzíven kutattam több évig, a közösség életének eseményeit azóta is nyomon követem. Túlnyomó többségében – tíz családból nyolc esetben – az anya magyar származású, kilenc esetben az apa eltérő állampolgárságú, többnyire izraeli, sok esetben mindkét szülőnek kettős állampolgársága van, amelyből az egyik izraeli. A családok közül háromban az apa eredetileg tanulni jött, aztán családot alapított és itt maradt. A párok a kutatás kezdetének idején 3-14 éve éltek együtt. A szülők, akikkel az interjúkat végeztem, 30-40 év közöttiek, de a közösségben, főleg a vallásos családok esetében gyakori volt a huszonévesek köre is. A családtagok egymás között többnyire héberül vagy angolul kommunikálnak a gyerekeikkel, beszélgetés során a magyar, héber, angol nyelvet, esetenként a nagyszülők nyelvét változó arányban használják. Ezért leginkább kedveltek számukra azon szervezetek programjai, melyek nemcsak magyarul, hanem héberül és/vagy angolul is megszólítják a résztvevő közönséget. Ezek a Tikva Hungary, a Lativ Kolel, az IKI-Izraeli Kulturális Intézet, a Chabad, a Szochnut, a Bálint Ház, az Auróra, a Mózes Ház, a Gyerek Zsidongók, Óvodák, Iskolák rendezvényei. A helyi és a nemzetközi szervezetek célja, hogy nem-formális oktatás által képezzék a közösség ifjúságát, illetve lehetőséget biztosítanak Izrael megismerésére utazás és táborok keretében. A bölcsőde közösségépítő törekvéseinek eredményeként gyakran – társasági életüket tekintve – elszigetelődve élő, nukleáris, vegyes családok ismerték meg egymást, s ily módon lehetőségük nyílik bekerülni a budapesti zsidóság, a „zsidó falu” kulturális életének vérkeringésébe.³ Ezek a kapcsolatok gyakorlati segítséget nyújtanak a tágabb „magyar valóságba” való betagozódásban is.

Módszertani aspektusok

„A migrációs elméletek egyre bővülő köre azt eredményezte, hogy a téma napjainkban az egyik legnépszerűbb empirikus kutatási területe lett a társadalomtudományoknak. A kutatások egyik

³ Papp 2010. 118.

iránya a makroszintű társadalmi összefüggéseket vizsgálja, a másik pedig az egyéni, mikroszintű kérdésekre fókuszál”.⁴ Megfigyeléseim a családi élet szintjét érintik, kutatásom tehát mikroszintű, empirikus, kvalitatív. A téma feltárásához, a megfigyelt jelenségek értelmezéséhez a kulturális antropológia kutatási módszertana nyújtotta és nyújtja számomra a megfelelő struktúrát. A kulturális relativizmus elvei alapján minden kulturális jelenség a saját értékrendje szerint érthető meg, amiben a tolerancia elősegíti az összetett rendszerekben való munkálkodást.⁵

A sikeres terepmunkához, empirikus adatgyűjtéshez elengedhetetlen a közösségbe való beilleszkedés: a héber nyelv és kulturális szokások ismerete, a gyermekoktatásban-nevelésben szerzett tapasztalataim segítségemre voltak ebben. Egyfajta „mentális együttélést”, „résztevő megfigyelést” igyekszem megvalósítani a kutatás ideje alatt, a közösség által megélt térben és időben mozogva. Nem mint külső „megfigyelő”, hanem mint „tevékeny résztvevő” vagyok jelen a közösség életében.⁶ Elsősorban a 2-3 éves gyermekekkel és anyukájukkal találkoztam a bölcsődében és az ünnepek kapcsán rendezett családi délutánokon, vallási, kulturális rendezvényeken, privát összejöveteleken. Ilyenkor lehetőség nyílik a kötetlen beszélgetésekre és egymás mélyebb megismerésére. Ezek a találkozások nagyon jó alkalmat nyújtanak a szülő-gyermek közti interakciók megfigyelésére is. Folyamatos odafigyeléssel feltárható az identitás- és értékátadás a mintanyújtáson keresztül. Wolff-ot idézve: Az „antropológia mint megfigyelő tudomány, lehetővé teszi, hogy külön válasszuk a normát a viselkedéstől”⁷ és konkretizáljuk a kettő viszonyát. Jegyzetek és fotók segítségével dokumentáltam a megfigyelt jelenségeket, interakciókat, beszélgetéseket. „Mivel nem tudunk megfigyelni mindent, amit csak akarunk, ezért interjúkat készítünk, hogy megértsük, milyen is az élet mások szemszögéből”.⁸ A spontán és témaorientált beszélgetéseket idővel színesíteni kezdték a félig strukturált interjúk. Ez az eljárás ugyanis teret enged az interjúalany vélemény- és érzelemnyilvánításának. Elsősorban a megfigyeléseimből származó információk, az empirikus adatok, az interjúk szövegei biztosították számomra az elemzési kontextusokat, összevetve a fellelhető szakirodalom eredményeivel és megállapításaival.

Az etnokulturálisan vegyes családdá válás előzményei

A kutatásrészletesen foglalkozik a vegyes családdá válás azon élettörténeti előzményeivel, melyeket beszélgetőpartnereim lényegesnek tartottak. Ezt a témát, bármily érdekes is, most csak vázlatosan érintem. A fiatal szülők gyermekkori élményei, neveltetésük, a családjaikban tapasztalható viszony a zsidósághoz, elmondásuk szerint nagyon meghatározta személyiségfejlődésük, identitásuk

⁴ Csepeli–Örkény 2017:119.

⁵ Boglár–Papp 2008:150-155.

⁶ Boglár 2001:8.

⁷ Wolff 2001:7.

⁸ Héra–Ligeti 2005:142-143.

irányát. Legtöbbjük háttérét jól érzékelteti ez az idézet: „Tudtuk, hogy azok vagyunk, de nem volt téma”. A beszámolókból nagy szerepet kapott a rendszerváltozással egyidejűleg megjelenő antiszemitizmus és a zsidó szervezetek és iskolák hatása a tradíciókhoz való visszatérésben.

„A rendszerváltással elkezdődött a zsidó ifjúsági szervezetek reneszánsza”. A cionista projektek szlogenjei: „vissza a gyökerekhez”, „tanulj az őshazában” az identitásukat kereső fiatalok tömegeit ösztönözte arra, hogy látogassanak el Izraelbe, tanuljanak vagy alyázzanak, azaz kivándoroljanak. Arra a kérdésre, hogy: „Mit jelent Izrael Földje mint szimbólum? Minden magát bármi módon is a judaizmuson belül értelmező embernek véleményt kell alkotni”.⁹

„Az Izraelben szerzett tapasztalatok az összetartozás érzése mellett a kulturális és az identitásbeli eltéréseket is magukban foglalják”.¹⁰ Az első izraeli látogatások élményskálája a „kulturális sokktól” a „hazatérés” érzéséig mindent felvonultat, erről árulkodnak a következő idézetek:

„... volt valami fejmosás, hogy irány Izrael”, „... galutból való szabadságolás”, „Imádtam, repülő, Jeruzsálem, meleg van és tenger”; „Rengeteg etióp gyerekekkel voltunk együtt, szokni kellett, az is egy ilyen multikulti volt”; „A végére nagyon utáltam az egészet”, „megérkeztünk a világ végére, nem a sivatagi részre, de nekem sivár”, „meg van ez a keleti mentalitás, lökdösődés, hangoskodás”, „Más ott élni, mint mondjuk egy hónapra kimenni”.

Az „Izrael élményt” megélt magyar zsidó fiatal lányok, saját elmondásuk szerint nyitottabb világszemléletűek lettek. E mellett kétségtelen, hogy az izraeli élményeik többségük esetében hatással voltak párválasztásuk motivációira, mi több, kapcsolataikon keresztül magára a konkrét családalapítás folyamatára is. Meg is fogalmazódik, hogy egy magyar keresztény fiú „nem fogja fel”, „nem tudja”, „nem érti” azokat a standardokat, amik életük mozgatórugói, legyen az a „hagyomány tisztelete”, vagy az „anti-antiszemitizmus” fontossága. „Ahogy nőttem, tudtam, hogy zsidó férjem lesz.” „azt tudtam, hogy nem szeretnék nem zsidót, de konkrétan nem határoztam el, hogy zsidó férjem lesz és kész”.

Családokon belüli multikulturalitás

„A férjem más miliőben szocializálódott, máshonnan jött, más nyelvet beszél”.

Mikor két eltérő kulturális és nyelvi közegből érkező ember összeköti az életét, egy új, csak kettőjükre érvényes rendszert kell kialakítaniuk. Új kulturális, nyelvi és vallási magatartások jönnek létre. Nem elhanyagolható a földrajzi elhelyezkedés, a többségi társadalom nyelve és szociokulturális hatásai.¹¹ A beszámolókból kiderül, hogy a családokon belül a felek számára

⁹ Papp 2010:129.

¹⁰ Papp 2010:164.

¹¹ Bartha 1999:140–143.

máshol vannak az evidenciák, referencia-pontok, és ezzel nap mint nap szembesülnek. Az izraeli férjek többsége szocializációja során szüleitől a hagyományok továbbvitelének fontosságát kapta meg enkulturációs csomagjában, ez meghatározója párkapcsolata alapjainak is. A különbségek miatt gyakran megfigyelhetjük, hogy a családdá alakulás alatt nagyobb amplitúdójú kilengések kísérik az egyensúly beállítását és a közös metszéspontok megtalálását: „*a marokkói vagy grúz család, az is egy külön kategória*”; „*én askenázi vagyok, a férjem izraeli születésű szefárdi*”, „*zéró kultúra, csámcsogjunk, meg a nagy cionizmus, hogy: Izrael!*”

A szülőkből megfogalmazódik, hogy a házasság mezején, különösen, ha ekkora különbségekkel érkeznek a felek, tolerancia és empátia nélkül elképzelhetetlen az együttélés. Az elfogadás érvényre juttatása a mindennapok gyakorlatában nem egyszerű kérdés, a családoknak újra és újra szembe kell nézniük a különbségeikkel és kezdeniük kell vele valamit. E szemlélet továbbadásának a letéteményese a multikulturális nevelés, melynek lényeges aspektusa a nyelv. A továbbiakban a családok nyelvhasználati szokásairól, a héber és magyar nyelvhez fűződő viszonyairól lesz szó.

Kétnyelvű családok nyelvhasználata

„Totál vegyesen beszélünk otthon”.

Pszicho-, szociolingvisztikai szempontból: „kétnyelvű egyén, aki több nyelvi kódhoz fér hozzá a társadalmi kommunikáció eszközeként”. Társadalmi, kulturális szempontból: „Kétnyelvű az a személy, aki egy vagy több közösségben is, anyanyelvi szinten képes két nyelven kommunikálni, és aki mindkét nyelvi csoporttal és kultúrával képes azonosulni”.¹²

A megfigyelt családok többségére érvényesek a következő állítások: „*egymással héberül beszélünk, angolul, csak ha vitás ügy van*”, „*a gyerekekhez 70%-ban héberül beszél (a férj), 30%-ban magyarul*”, „*én magyarul beszélek hozzá (a gyermekhez), az apja héberül*”, „*a gyerek magyarul mondja, hogy imát mondok, de aztán héberül imádkozik*”. „*I want kifli bevakasa*”.

A gyermekeikkel való kommunikáció a gyakorlatban többféle nyelvhasználatát jelenti egymondaton belül. Beszámolnak arról, hogy „*angolul*” beszélnek egymás közt, „*ha vitás ügy van*”, hogy ne értse a gyerek, ugyanakkor tapasztaltam, hogy a gyermekükkel boltban, játszótéren előfordul, hogy héberül kezdenek el beszélni, hogy ne értsék mások, ez egyfajta cinkosságot teremt közöttük. Ezeket a szituációfüggő nyelvváltásokat a szociolingvisztika „kódváltásnak” nevezi.¹³ Ilyenkor a kétnyelvű személyek olyan speciális kommunikációs stílust alakítanak ki, amelyben némely témával kapcsolatos szókinccs egy másik nyelven jelenik meg. A közösségen belül a párok fele egymás között angolul beszél, fele héberül, a magyar anyanyelvűek egymás között magyarul beszélgetnek, mindaddig, míg

¹² Bartha 1999:34–40.

¹³ Bartha 1999:41–47.

hallgatóságukban meg nem jelenik egy eltérő nyelvű, akkor rendszerint angol nyelvre váltanak, a könnyebb érthetőség kedvéért. Az anyák természetesnek veszik, hogy gyermekeikhez alapvetően anyanyelvükön beszéljenek, hiszen gondolkodási struktúrájukat ez a nyelv tükrözi leghitelesebben. Egyszerre fontos számukra az anyanyelv átadása és az „*apanyelv*” megőrzése, ezért kétnyelvű intézményekbe íratják a gyerekeket már nagyon korai gyermekkortól, hogy többet hallják és használják a hébert is. Somlai az identitás és a nyelv összefüggésének kapcsolatáról megfogalmazza, hogy „Az emberi egyed gondolkodásmódjának fejlődése döntő módon függ beszédképességétől, illetve a vele kommunikáló felnőttek és gyermekek beszédétől. A beszédképesség, a gondolkodás, az érzelmek és motivációk egyidejű fejlesztésével hozzájut társas és társadalmi szerepeihez, illetve Én-identitásához”.¹⁴

Etnokulturálisan vegyes zsidó családok magyarországi élete

„Magyarországnak rengeteg pozitív oldala van, pláne kulturális, aminek egy része azért mégiscsak a zsidóság”; „Az otthonlét a társadalmilag létrehozott valóság speciális része, melynek határait a letelepedett csoportok alkuja jelöli ki a térben”.¹⁵

Magyarországon élni jelenti a magánéletet, családot, a közéletet, munkahelyet, barátokat, szabadidő eltöltést, vallásgyakorlást. Az anyák jobban ragaszkodnak gyermekeik születése körül a támogató családjuk, ismerős környezetük közelségéhez, elmondásukból kiderül, hogy fontos számukra és szeretik Magyarországot. Ezen a nyelven gondolkodnak, művelődnek, olvasnak könyveket, az itthon megszokott viselkedési és nonverbális rendszer használata a természetes számukra.

A családok egy részét gazdasági megfontolások vezették hazaköltözésre Izraelből. A hazaköltözés nehézségei közt felsorolják, hogy gondot okoz „*visszaszokni*” a „*magyar mentalitáshoz*”, miszerint „*mindenki mindent magába tart*”. Ezt megkülönböztetik a „*magyar zsidó mentalitástól*”, amit „*szókimondóbbnak*” érznek.

A magyar származású feleségek arról számoltak be, hogy izraeli férjüket elfogadják a munkatársak, s hangsúlyozzák, hogy többnyire „*liberális*” munkahelyeken dolgoznak, többnyire angol nyelven, nemzetközi cégeknél. Ennek ellenére nehézséget okoz számukra szorosabb kapcsolatokat kiépíteni.

„A bevándorlók esetében a mikrovilág szerepe különösen felértékelődik. A család nemcsak a szokásos értelemben vett háttérrel és biztonságot szolgáltatja, de a házastárs és a rokonság etnikai hovatartozástól függően nagyban segítheti a migráns csoportokba vagy a többségi társadalomba való beilleszkedést”.¹⁶

¹⁴ Somlai 1997:55.

¹⁵ Csepeli–Örkény 2017:106.

¹⁶ Csepeli–Örkény 2017:122.

A közösségben a grúziai családokat leszámítva minden beszélgetés alkalmával előkerülnek a kirekesztés erősödésének érzésére irányuló gondolatok. A belső szorongást csak felerősítik a napjainkra jellemző társadalmi és politikai események, amelyek igen érzékenyen érintik a zsidó családokat. Magyarországon élni az előnyök ellenére is kihívást jelent a vegyes etnicitású zsidó közösség tagjainak. Az antiszemitizmus teremtette atmoszféra kétségtelenül jobban nyomasztja a magyar ajkú, magyar születésű embereket, az izraeli fél kevésbé érzékeli mindezt, részben nyelvi korlátai, részben a kisközösségben és családban való szeparáltsága miatt.

Megoldásként eltérő stratégiákat láthatunk a családok részéről arra, hogy lehet-e, miként lehet a mai Magyarországon magyarként, illetve nem magyarként zsidónak lenni. Két működőképes megoldással találkoztam a családok szintjén. Az egyik esetben paradigmaváltás ment végbe mentális, ideológiai szinten, aminek az eredménye egy „multikulturális életszemlélet” lett, melynek következtében ajtó nyílt egy tágabb világra és a „kozmpolita életformára”. A másik esetben a „vallás, a hit, a tradíciók” segítségével befelé koncentrálna, sikerült egy olyan védőpajzsot megalkotni, mely megóv a negatív impulzusoktól. Nagyon különböző hozzáállásokkal találkozhatunk azonban a valláshoz, a hagyományokhoz az egyes családokon belül is, ezek bemutatásáról fog szólni a következő fejezet.

Vegyes etnikumú zsidó családok viszonyai a valláshoz és hagyományőrzéshez

„Nyomatjuk a zsidóságot a magunk módján”.

„A kulturális-szimbolikus kötődés egyik indikátora az ünnepek megtartásának gyakorlata, amely kifejezi, s mind az ingroup, mind az outgroup számára jól láthatóvá teszi a hovatartozást”.¹⁷

A magyar származású anyák vallási tradícióktól elrekesztődve nőttek fel, majd a rendszerváltozás után a zsidó reneszánsz alatt megismerkedtek hagyományaikkal és újratanulták azok egy részét. Családjaikban azonban a vallási szokások megtartása nem volt jelen mint követendő minta. Az izraeli vagy grúz férjeik más zsidóságba születtek és nevelődtek bele. Míg a kóser étkezés szabályainak betartása Magyarországon komoly kihívást jelentő és szervezést igénylő munka, addig számukra Izraelben ez természetes volt. „A férjem Magyarországon többször jár templomba, mint Izraelben”, „én itt kóserság szempontjából megrontottam őt”, „nagyon szeretné, hogy csak kóser húst vinnénk be a lakásba”, „20 éves koráig Grúziában élt, utána Izraelben, szóval neki ez nagyon fontos volt, hogy erősebb köteléke megmaradjon a vallással”.

A másik fontos alappillére a zsidó vallásnak a *Shabbat* megtartása, amit, mint látni fogjuk, nagyon sajátos módozatokban élnek meg a különböző családokban, sőt nagy eltérések, olykor ellentétek mutatkoznak családokon belül. „Egyszer csak nem beszélünk telefonon, lezárjuk a komputert

¹⁷ Csepeli–Örkény 2017:129.

péntek délután, én sokáig lázadtam, hogy ez abszolút nem demokratikus; „*Jó a tv-t elérte, hogy nem kapcsoljuk be, ettől nagyon szenvedtem*”, „*Ha szüleimnél alszik hétvégén, ott megnézhet tévét a gyerek*”; „*A nagymamája elmagyarázta, hogy nem mindenki vallásos, Aba (Apa héberül) jobban tartja, de nézd meg ezt meg ezt, ők kevésbé tartják a vallást, attól még zsidók*”; „*a pozitívumok, hétvégén, amikor nem tartotta a Shabbatot, mindig dolgozott, most együtt van a család*”, „*A szépen megterített családi asztal, vacsora legalább együtt*”, „*nem fordult meg a fejemben, hogy vallásosabban akarok élni, Izraelben sem*”, „*ez a maszortim (hagyományőrzők) ez a hozzáállás tetszett nekem*”. Papp Mariann a vallásba visszatérők és a Shabbat tartás viszonyát vizsgálva a következő kérdést teszi fel: „*ez az igen hangsúlyos ünnep, hogyan szubjektivizálódhat, vagy egyáltalán szubjektivizálódhat-e?*”.¹⁸ Kutatásom gyakorlata azt bizonyította számomra, hogy igen, és erre számtalan variációt láthatunk.

A kompromisszumok megtalálása egy több éves folyamat, ami a családok életében messze nem ért véget, jelenleg is egymás, saját és ugyanakkor közös határaikat keresik.

Az ünnepek megtartásának kérdésekor találkozunk a „*Hanukarácsony*” gyakorlatával.

„*Ünnepek közül mindent tartunk itthon*”, „*hozzánk a Télapó jön, nem a Mikulás*”. „*A Karácsonyt nem úgy ünnepeltük, hogy ez egy keresztény ünnep, hanem mint egy nemzeti ünnep, és ki ne szeretné a kivilágított karácsonyfát, meg a sok ajándékot*”;

„*Szukkotkor a Szimchat Tórán minden évben a zsinagógába megyünk a gyerekekkel, mert ez nekik élmény*”; „*Nono bölcsis korától egyedül gyűjtja meg a shabbati gyertyát*”, „*a gyerekek gyűjtják a Hanukai gyertyákat*”; „*Tainak volt britmilla*”.

Láthatjuk, hogy vannak fokozatai, különböző szintjei a hagyományőrzésnek, a családoknál gyakoriak a próbálkozások a szokások gyakorlását illetően – „*a shabbati gyertyagyűjtást elkezdtek*” –, míg rátalálnak, arra az útra, ami e tekintetben járható számukra: „*inkább az ünnepekre koncentrálunk*”.

A kóser étkezés az általam kutatott családok többségénél, nem volt hangsúlyos.

A gyerekekre vonatkozó zsidó vallási rituálék átélésének biztosítását fontosnak tartják a szülők. A körülmetéléssel kapcsolatban félelmekről számolnak be az erősödő megkülönböztetések miatt, de szinte kivétel nélkül fontosnak tartják, akár csak a bat/bar micvát.

A vallási vonulatok a családok kétharmada életében nem domborodnak ki túlzottan, így a Shabbat, a kasrut és a megszorító, tiltó parancsolatok maradéktalan betartása nem jellemző az általam kutatott családok esetében. Adatközlőim beszámolóiból az derül ki, hogy e rohanó generáció számára a „Szombat ünnepének” egyik legnagyobb jelentősége a családdal való nyugodt együttlétben rejlik.

¹⁸ Papp M. 2007:346.

A karácsonyfa állítás a magyarországi zsidóság számára lényeges kérdés, a kisgyerekes családoknál gyakran megjelenik mint a kulturális szokásokhoz való alkalmazkodás, vallási ideológiák nélkül. Ugyanakkor egyértelműsíthető, hogy a gyermekek megszületésével családdá vált párkapcsolatok mindegyikében fontosabb szerepet kapott a zsidó ünnepek és hagyományok tartása, mint a gyermek érkezése előtt.

„Fontos nekem, hogy az oviban megtanulja, hogy mi az, hogy Shabbat, meg, hogy kell áldást mondani az ételre, mert kellene ezek a tradíciók, de itthon ezt nem kapja úgy meg”; „A nagy ünnepek tartása megtörténik a mi szintünkön és mindez kiegészül, az intézményben én ezt nagyon jónak tartom”.

A zsidó értékeket követő intézmény választása a gyerekeknek fontos és általánosan megjelenő motívum, amit azzal magyaráznak, hogy ott „*megkapja* (a hagyományok ismeretét), *itthon tőlem nem tudja megkapni*”. Ezáltal a gyermek az intézményből visszavisz a családba és meghonosít bizonyos hagyományokat, szokásokat: „gyertyagyújtás van, ha a Nonci megkér”, „áldást mond étkezés előtt”.

Nagy különbségeket látunk abban a tekintetben, hogy kinek-kinek személyes szinten mit jelent a vallás, egy üres fogalom vagy tartalmakkal megtöltött, átélhető, megtapasztalható élmény. Elmondható azonban, hogy zsidóként valamilyen állást kell foglalni e tekintetben egy családon belül legkésőbb akkor, amikor gyermekeiket tudatosan vagy nem tudatosan nevelgetni, identifikálni kezdik. Az utóbbi jó pár év tendenciája, hogy mind a családi rituális ünnepek, mind a spirituális nevelés intézményesült, közösségi tereken valósul meg.

Multikulturális zsidó családok gyermeknevelési gyakorlata

„Két nagyon különböző irányba nem mehetsz a gyerekkel”

A gyermeknevelés, a szocializáció elsődleges közege a család. Erikson szerint: a szocializáció, enkulturáció a kultúra integrálásának legfőbb eszköze, lehetővé teszi a családtagok egymáshoz, a gyermekekhez és a közösséghez, a szélesebb értelemben vett társadalomhoz való kapcsolódását, és megteremti az alkalmazkodás belső feltételeit.¹⁹ A vegyes családok esetében azonban a speciális szocializációval kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy melyik közeghez való alkalmazkodást tanulja, gyakorolja be a gyermek a nevelés hatására, az anya vagy az apa mögött álló komplex világhoz kapcsolódik majd.

A gyermekben, aki két vagy több nyelvi és kulturális közegben nevelkedik, „kulturális érzékenység” alakul ki; a többnyelvű gyermek identitása sem az anyáéval, sem az apáéval nem azonos, otthonosan mozog mindkét kultúrában, ilyen értelemben tehát multikulturális identitással létezik.

Óhatatlanul megtörténik, ha a gyereknevelés gyönyörűségeiről és nehézségeiről esik szó az anyák közt, hogy szembe állítják az általuk „*izraelinek*” és „*magyarnak*” nevezett „*nevelési stílust*”, előzőt az apa, utóbbit az anya képviseli, és ez sok vitára ad okot.

¹⁹ Erikson 1991:396–404.

„Én próbálom a nevelést nem poroszosan, azért a magyar anyák a gyereknevelésben kevésbé megengedőek, látom magamon és látom a gyerek reakcióját, hogy ha keménykedek és kiabálok. Az apja meg teljesen más, tipikus izraeli, hogy: jaj, gyere, nyuny, de csinálj, amit akarsz”.

„Azt borzalomnak tartom, hogy éjfélkor dőlnek ki a gyerekek az ágyba, nem tartom helyesnek, ami Izraelben megy mint gyereknevelés, hogy: majd a katonaság megneveli őket”; „azt gondolom, hogy egy alapszintű fegyelem azért kell, 11-kor este a gyerekek a játszótéren játszanak, azzal én nem értek egyet”, „ha a végeredményt nézzük, akkor a magyar nevelés sem a legjobb..., mert mi meg tele vagyunk önbizalomhiánnyal”; „Kint (Izraelben) liberálisabb a nevelés, megengedőbb, vannak ennek jó oldalai is, tehát, hogy a kreativitást azt támogatják. Nálunk ugye a porosz nevelési rendszer ezt elnyomja, erre mondaná azt a férjem, hogy több zseni jön ki abból az országból pont ezért, az egyetemen is jobban teljesítenek”.

Nagyon is összecseng és egyértelműen elutasító, elhatárolódó a magyar anyák véleménye az Izraelben tapasztalható gyermeknevelésről, melyet túlzottan megengedőnek, szabadelvűnek, elkényeztetőnek találnak. Ilyen értelemben izraeli oldalról nézve a magyar anyákra jellemző a „jiddise mame” fogalom, ami a gyermek túlszabályzását, kontrollálását és a szigorúságot jelenti. Az a tény, hogy belátják a megengedőbb nevelés pozitív oldalát is, miszerint „kreatívok lesznek és sok önbizalmuk lesz”, valamint képesek reflektálni az általuk alkalmazott módszer gyengeségeinek következményeire – „mi meg tele vagyunk önbizalom hiánnyal” –, jó lehetőség, hogy nevelési elveik előnyeit és hátrányait mérlegelve harmonizálják azokat.

„Az adaptáció értelmében az ember úgy válik egy kultúra és társadalom tagjává, hogy a gyermekkortól kezdve átveszi az adott kultúra mintázatát”.²⁰

Hogy megtudjuk, szándékuk szerint mi az, amit át akarnak örökíteni, arról kérdeztem a szülőket, milyen értékek átadását tartják egybehangzóan fontosnak a gyermeknevelési gyakorlatuk során. „A vallási értékeket, azt nem nyomjuk annyira, a lényeg az, hogy elfogadó, kedves, aranyos, szerető, persze beilleszkedni tudó legyen. Tartsa meg a másságát”; „Az első, hogy elfogadásra próbálom nevelni őket”, „becsületesség”, a „színház, film, zene és könyvszeretet”, cél, hogy „nyitott ember”, „világpolgár legyen” gyermekük a jövőben. Megfigyeléseim szerint is igyekeznek bemutatni, átadni gyerekeiknek a tolerancia és a nyitottság szemléletét, a meséken, játékokon keresztül is. Például van olyan család, ahol a „Gólya-gólya gilice” kezdetű mondókát kétféleképpen éneklik, egyszer a magyar gyerek, egyszer a török gyerek gyógyítja.

„Az már egyértelmű, hogy egy konkrét valami domináns identitást nem akarunk a gyerekekbe beleoltani... legyen tisztában a származásával, a gyökereivel, a kultúrájával, tudja azt, hogy magyar, hogy zsidó, hogy romániai, tudja, értékelje, és elhelyezze. „Multikulti style-ban nevelünk”.

²⁰ Somlai 1997:84.

„Szeretném, hogy minél több nyelvet tudjanak, magyar, héber, angol, és utána jöhet még egy-két nyelv”. „A gyerek tanuljon meg akár ezer nyelven, minél több nyelven, mert akkor bármerre megy, meg tudja magát értetni, akkora pozitívum, az fontos”.

A multikulturális neveléssel erősíteni szeretnék a minél összetettebb identitás kialakulását. Oktatási, nevelési intézmények választásánál tehát előnyt jelentenek a többnyelvű óvodák, iskolák, és igény szintjén megfogalmazódó sajátosság, hogy „*nagyon európai, de mégis zsidó*” legyen. A közösségben tapasztalt interakciókon, beszélgetéseken keresztül kirajzolódott, mi az a „kulturális csomag”, melyet ezek a családok gyerekeiknek át kívánnak adni, ha pedig tovább nézünk jövőképük irányába, akkor érteni fogjuk az indítékokat és motivációkat.

Magyar-izraeli vegyes családok jövőképe

„Mindig előkerül, hogy menni, hogy kint élni, most is tervben van”.

„Annak a zsidóságnak, amely nem tért vissza Izraelbe, minden zsidó hazájába, két otthona van. Az egyik mindig Izrael lesz, ahonnan a bibliai ősei származnak, a másik, ahová a családja generációi vándoroltak és letelepedtek”. Webber szerint „a transznacionalizmus tovább élésének bizonyítéka, hogy a diaszpóra-zsidóság körében igen magas azok aránya, akik – közöttük csaknem teljesen asszimilálódott zsidók is – élni kívánnak az Izraelbe településnek a visszatérési törvény nyújtotta lehetőségével”.²¹

A *Mutatkozás* című könyv külön fejezetet szentel „az örök vándorlóknak”, s a szerzők rámutatnak, hogy „az emigráció parancsát nem csak az első generáció követte, hanem a második, sőt a harmadik generációban azóta is visszhangzik. Minden menekülés a veszély elkerülése, az élet védelme, de megfutamodás is. Egyszerre győzelem és szégyen, az utazás kaland és elveszés”.²²

„...mi kereskedők vagyunk alapvetően... Ha az üzlet úgy hozza, akkor vándorlunk tovább. ...Ezért is fontos a nyelvtanulás”

„A férjem már menne tovább... nem találja a helyét. Az Egyesült Államokba menne igaziból, de nekem közeli a családommal a kapcsolat, szóba nem jöhet, most Európán gondolkodik, mindig máson, hol Hollandia, most Madrid van a soron, vagy Berlin”.

„Az itteni politika kérdése, az utóbbi időben bekövetkező változások, az itteni nem jó lét, orvosként itt az ember nem keres, ma a nagyszülői segítség nélkül nyomorgunk”, „az ismerőseink közül többen terveznek elmenni. Az elmenésnek ez a fő két oka, politikai, és gazdasági. Mind értelmiségiek és itt nem kapják meg azt az életszínvonalat, amit meg tudnának teremteni bárhol máshol”.

²¹ Webber 2003:5.

²² Modla 2007:285; Kovács–Vajda 2002:270.

A továbbállás szándékának háttérében megjelennek a közgazdasági elmélet és a szociológiai szemlélet által körülírt modern migráció jellemző motívumai. „Ezek a döntések nem egyéniek, hanem családban, illetve gazdasági szempontból háztartási közösségekben történnek. Ezek a mikrogazdasági egységek a családi erőforrások, szükségletek és lehetőségek fényében mérlegelik, hogy menjenek vagy maradjanak, ha mennek, együtt menjenek vagy egyfajta családi munkamegosztás szerint, és a migráció rövid távú, átmeneti vagy végleges legyen-e (Stark 1991). A döntések mögött mindig makrogazdasági és mikrogazdasági toló- és szívó- (push and pull) hatások működnek (Grigg 1977). Ezek a toló- és szívóhatások a kibocsátó ország és a befogadó ország kontextusában egyaránt felmerülnek. Ennek figyelembevételével a döntések alapvetően racionálisak, együttesen mérlegelve az előnyöket és a hátrányokat”.²³

Sokszor előkerült a beszélgetések alkalmával egyrészt, hogy a „tovább menetel” részben „gazdasági” megfontolásból jön szóba, másrészt az erősödő antiszemita közbeszéd erőlteti náluk újra és újra, hogy végig gondolják családjuk jövőjét, és mérlegeljék az egy másik országba költözés lehetőségét is. Érthető hát, hogy a nyelvek ismerete és az elfogadásra, alkalmazkodásra nevelés különösen hangsúlyos ezeknél a családoknál.

„A szociológiai szemléletet és a közgazdasági szemléletet ötvözi a hálózatelemzési megközelítés (Massey et al. 1993). Ennek fókuszában a migrációs döntésekben a migráns kapcsolati hálók és az ebből fakadó társadalmi és kapcsolati tőkék szerepe áll. Hagyományosan itt a személyes családi és ismerősi kapcsolatok kérdése merült fel akár az elindulás, akár a megérkezés és a befogadó országba való integráció tekintetében, de ugyancsak fontos kérdés a költséghaszon számítás és a társadalmi tőke felhalmozása tekintetében a hálózati tényezők mérlegelése, valamint ehhez kapcsolódóan a napjainkban egyre fontosabb infokommunikációs technikák szerepe a migrációban”.²⁴

Összefoglalás

„A multikulturalitás [...] alapgondolata a kultúrák egyenértékűségének elfogadása – esetünkben kölcsönös együttélést és megértést jelent” egyazon családban élő „különböző kultúrák között”.²⁵

A vizsgált esetekben a családon, illetve a zsidó diaszpórán belül, valamint a többségi társadalomba beágyazva folyamat jelleggel valósul meg a különböző kultúrák közötti együttélés. A magyar anyák gyerekkorára jellemző, hogy zsidó származásuk hallgatás, elhallgatás tárgya volt, halovány zsidó identitásukat a rendszerváltás idején szárnyra kapó zsidó szervezetek gyakorlati tevékenysége s az ennek hatására kialakuló kortárs csoporthoz való tartozás erősítette meg. Izraelbe tett látogatásuk befolyással van egész életük alakulására, függetlenül attól, hogy pozitív vagy negatív élményt

²³ Csepeli–Örkény 2017:117.

²⁴ Csepeli–Örkény 2017. 118.

²⁵ Véghe–Bura 2011:21.

jelentett számukra a találkozás egy szokatlan, ismeretlen, „*másmilyen*” zsidósággal, nyelvvel, környezettel, tájjal, éghajlattal. Elmondásuk szerint „*kitágult a világ*”, a megismerés élménye fontos részévé vált személyiségfejlődésüknek.

A magyar zsidó nők szinte kivétel nélkül arról számolnak be, hogy tinédzser koruk körül megfogalmazódott bennük a zsidó férj választásának kérdése, ami egyes esetekben együtt járt a külföldi férjválasztás opcionális esélyével, ez befolyásolta későbbi párkapcsolataik alakulását. Ennek hátterében különböző okok találhatók, az antiszemitizmus, a holokauszt tényének hatása ugyanúgy jelen van, akár csak a zsidó hagyományok ápolásának szándéka.

A párkapcsolatokon belüli együttélést vizsgálva láttuk, hogy a családok életében a hagyományok továbbélését és nyelvhasználatukat is befolyásolja származásuk, megismerkedésük helye, hogy mely országokban mennyi ideig éltek együtt és külön-külön, gyermekeik hol születtek. Az egyes családok életében sajátos értékcsere folyik, a múltból hozott vagy nem hozott, esetenként újratanult tradíciók nem csak egyszerűen átadódnak a következő generációnak. Ennek során kirajzolódnak viselkedési-mintázataik a környezet árnyalatainak megfelelően, majd folyamatosan alakulnak a családi élet során. Ebben a folyamatban lényeges viszonyítási pontok a szülők számára a budapesti zsidó közösségek, a vegyes zsidó családok baráti körei, a magyarországi és izraeli, tágabb értelemben vett család, a többségi magyar társadalom és abból kikerülő barátaik, kollégáik is. Gyermekeik is ilyen referencia ponttá válnak azáltal, hogy zsidó intézményekben nevelkedve megszerzett ismereteik, megtanult szokásaik visszahatnak a család szokásaira.

A családok életén belül hasonló folyamatok játszódnak le, mint tágabb társadalmi, szociokulturális környezetükben. A „másik világ(á)nak” szüntelen feltérképezése, különböző aspektusokból való megismerése, újraértékelése folyik. Az együttélés során elkerülhetetlen súrlódások, kompromisszumok, interakciók kapcsán több-kevesebb sikerrel alakul adaptálódásuk egymáshoz, az általuk alkotott családhoz és tágabb környezetükhöz. Ez a folyamat, akár csak a benne résztvevők identitása, dinamikus mozgásban, változásban van, nem megszilárdult, nem állandó struktúrák alkotják. Ezért érthető, hogy a családtagok narratívájára gyakran jellemző a viszonylagosság, értékpluralizmus.

A családot alkotó egyének nem arra törekednek, hogy összeolvadjanak szokásaik, hanem hogy fenntartsák az általuk képviselt sokszínűséget, lojálissá, elfogadóvá válva ez által a különböző kulturális meghatározottságok egyéni szinteken megjelenő viselkedés-módozataival szemben. Ennek a stratégiának a célja a családok életét nézve kettős, egyrészt megelőzni a konfliktusokat, másrészt előnyükre fordítani e sokszínűséget.

A kultúrák közötti együttműködés a családtagok interakciói során valósul meg, és ilyen értelemben válnak ezek a multikulturális családi kötelékek interkulturálissá.

Zsidónak lenni számukra jelenti a héber nyelv használatát és az Izraellel való szoros viszonyt, származásukat, a hagyományok ápolását, tradíciók tartását, nyitottságot és elfogadást biztosító szemléletmódot, jelent intellektuális érdeklődést, kultúraszeretetet, összetartozást, egyfajta „társadalmi zsidóságot”. „Az elmúlt években megfigyelt jelenség, hogy a közösség átveszi a spirituális, családi rítusok megtartásának szerepét”.²⁶

A vallási vonulatok a családok kétharmada esetében nem domborodnak ki túlzottan, így a *Shabbat*, *kasrut* és egyéb megszorító, tiltó parancsolatok maradéktalan betartása nem jellemző az általam kutatott családok esetében. Egy közös Shabbat vagy ünnep alkalmával az együttléten, hagyományokon, szokásokon, ételeken, szimbólumokon és játékon s a közösségi élményen van a hangsúly. Ugyanakkor egyértelműsíthető, hogy a gyermekek megszületésével családdá vált párkapcsolatok mindegyikében fontosabb szerepet kapott a zsidó ünnepek és hagyományok tartása, és a közösséghez tartozás, mint a gyermek érkezése előtt. Ennek egyik mutatója, hogy bölcsődébe és óvodába zsidó kétnyelvű intézményekbe járatják gyermekeiket. A „magyar valóságba” való belenevelődés fontosságát is szem előtt tartva, a családok egy része iskolába már nem kizárólag zsidó közegbe szeretné gyermekeit elhelyezni. Ezen a ponton a cél általában egy „felvilágosult”, „fejlesztés központú”, „többnyelvű” intézmény megtalálása, hogy felkészülhessenek egy „heterogén” környezetben is az érvényesülésre. Ők azt gondolják, a többségi környezetről is megfelelő ismeretekkel kell rendelkeznie gyermeküknek ahhoz, hogy helyet találjon magának a jövőben a „zsidó – nemzsidó világ” mindkét pólusán. A másik érvényesülő tendencia iskolaválasztáskor a „nagyon európai, de mégis zsidó” intézmény preferálása. Alapvető értéként a világban való eligazodáshoz az „elfogadást”, a „toleranciát”, a „nyelvismeretet”, a „kultúra szeretetét” igyekeznek továbbadni gyermekeiknek a nevelés során, melynek eredményeként egy „integrált és empatikus társas világ-alkotás” megvalósulását remélik. A gyerekek a „szocializációs folyamat legelejétől kétnyelvű, illetve a világ-alkotás szempontjából multikulturális közegben nevelkednek.” Személyiségfejlődésük során mind a „pszichés-érzelmi, mind a kognitív megismerő funkciók” két, egymástól sok tekintetben különböző nyelvi-fogalmi rendszer észlelése, internalizálása és alkalmazása révén alakulnak ki.²⁷

„Csak az elmúlt fél évszázad alatt több mint háromszorosára emelkedett azoknak az aránya, akik jelenlegi lakóhelyükhöz képest más országban születtek.”²⁸

Azzal, hogy a gyerekek különböző nyelveken érintkeznek családtagjaikkal, és a nyelvek között

²⁶ Papp 2010:91.

²⁷ Knipf–Komlósi 2001:690–697.

²⁸ Csepeli–Örkény 2017:111.

automatikussá válik a kódváltás, környezetük tágabb spektrumú észlelése és értelmezése valósulhat meg számukra. Ebben a közegben nyelv- és kultúraspecifikus mintázatokat sajátítanak el a nyelvközösség tagjai, ami hatékonyan működő általános társas-interaktív képességeket biztosít számukra interkulturális kontextusokban való érintkezésekhez.²⁹

Mivel a szüleiktől nem csak egyfajta kulturális beállítottságot kapnak a gyermekek, így több kultúra individuális hordozóivá válnak, ezáltal többféle önmegvalósítási eszköz érhető el számukra. A gyerekek identitása, öndefiníálása nem lesz megegyező egyik szülőjével sem, hisz velük ellentétben, ők már a vegyes kultúrájú, eltérő nyelvű zsidó közegbe szocializálódnak, és mindkét szülő környezetében otthonosan mozognak, ennek következtében összetettebb rálátásuk lehet az őket körülvevő világra.

„A „távolsági nacionalizmus” és a „távolsági kollektív identitás” annyiban hasonló, hogy mindkettőnek csak metafizikája van, egyiknek sincs megfelelője a fizikailag létező gazdasági-politikai valóságban”.³⁰

Az elmúlt években a kutatott családok gyermekei iskoláskorúak lettek, körülbelül 60%-uk folytatta zsidó iskolában tanulmányait; akik állami iskolákban, vagy angol nyelvű iskolákban tanulnak, ők is tovább járnak a zsidó rendezvényekre, közösségekbe. A megfigyelt családok körülbelül 30%-a elvált, és körülbelül 40 százaléka külföldön él azóta, némelyek többször váltottak lakhelyet, esetleg el- és visszaköltöztek. Társadalomtudományi szempontból leginkább a transznacionális migráció írja körül ezt a jelenséget, mégsem csak gazdasági aspektusai vannak, legalább annyira jelentős a tágabb családdal való kapcsolat, együtt élés, együtt mozgás lehetősége.

„A transznacionális migráns kognitív eszközkészlete (mindennapi interakciós normák, nyelv, ismeretek, öltözködés stb.) egy széles palettán mozog, és a lokalitástól függően rugalmasan igazodik a lokális elvárásokhoz”.³¹

Felhasznált irodalom:

Bartha Csilla 1999. *Házassági szokások. A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Baumann Zsófia 2012. *Budapest izraeli szemmel*. Mazsihisz, hírek, kitekintő – URL:

<https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/hirek-lapszemle/budapest-izraeli-szemmel-1-resz>
(letöltve:2013-03-25)

Boglár Lajos 2001. *A kultúra arcai. Mozaikok a kulturális antropológia köréből*, Napvilág Kiadó, Budapest

²⁹ Végh–Bura 2011:26.

³⁰ Csepeli–Örkény 2017:154.

³¹ Csepeli–Örkény 2017:134.

- Boglár Lajos–Papp Richárd szerk. 2008. *A tükör két oldala*, Nyitott Könyvműhely, Budapest
- Csepeli György–Örkény Antal 2017. *Nemzet és migráció*, ELTE TÁTK Budapest,
<http://docplayer.hu/43290964-Csepeli-gyorgy-orkeny-antal-nemzet-es-migracio.html>
- Erikson, Erik Homburger 1991. *Az életciklus: az identitás epigenezise. A fiatal Luther és más írások*, Gondolat, Budapest
- Héra Gábor–Ligeti György 2005. *Az Interjú. A társadalmi jelenségek kutatása*, Osiris, Budapest, 142–149.
- Knipf Erzsébet–Komlói László Imre 2001. *A nyelvtudomány és a nyelvi kultúra értelmezési határai: multidiszciplinaritás, multikulturalitás és interkulturalitás*, In Andor J.–Szűcs T.–Terts I. szerk. *Színes eszmék nem alszanak. Szépe György 70. születésnapjára*, Lingua Franca Csoport, Pécs, 690–697.
- Kovács Éva–Vajda Júlia 2002. *Mutatkozás. Zsidó identitástörténetek*, Múlt és Jövő, Budapest
- Kovács Nóra szerk. 2005. *Baráti Kapcsolatok hálózatában. Tanulmányok a diaszpóráról*, Gondolat, Budapest.
- Modla Zsuzsa 2007. Mai magyar zsidó fiatalok szocializációja, In: A. Gergely A.–Papp R. szerk. *A szakralitás arcai. Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások*, Nyitott könyvműhely, Budapest, 269–298.
- Papp Marianna 2007. „Mécse az Örökkévalónak az ember lelke” A visszatérés és a Sábész kapcsolatának jelentései egy budapesti ortodox zsidó közösségben, In A. Gergely A.–Papp R. szerk. *A szakralitás arcai. Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások*, Nyitott könyvműhely, Budapest, 314–361.
- Papp Richárd 2010. *Miért kell Kohn bácsinak négy hűtőszekrény?* Nyitott Könyvműhely, Budapest
- Papp Richárd 2015. *Bezzeg a mi rabbink*, Libri Kiadó, Budapest
- Somlai Péter 1997. *Szocializáció – A kulturális átörökítés és társadalmi beilleszkedés folyamata*, Corvina, Budapest
- Végh Balázs Béla–Bura László szerk. 2011. *Multikulturalitás és interkulturalitás. Oktatási segédkönyv az Európai szakmai kompetenciák minden pedagógusának az Eprocom-programban résztvevők számára*, Nyíregyháza <http://www.eprocom.eu/hu/multikulturalitas-es-interkulturalitas/>
- Webber, Jonathan 2003. Mennyire transznacionális a modern zsidó diaszpóra? *Szombat* 2003/09.
URL: <https://www.szombat.org/archivum/jonathan-webber-mennyire-transznacionalis-a-modern-zsido-diaszpora-1352774060>
- Wolff, Hans Walter 2001. *Az Ószövetség antropológiája*, Harmat Kiadó, Budapest
- Yerushalmi, Yosef Hayim 2000. *Záchor. Zsidó történelem és zsidó emlékezet*, Osiris – OR-ZSE, Budapest